

Гончар Г.П.

к.е.н., доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
*Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет*

ПРОТЕКЦІОНІЗМ ЧИ ФРИТРЕДЕРСТВО – ВИБІР УКРАЇНИ

У сучасному глобальному середовищі зовнішньоекономічна діяльність більшості країн розвивається відповідно принципам лібералізації і масштабної інтеграції. Національні економіки стають все більш залежними від кон'юнктури світового ринку, втрачаючи при цьому економічну самостійність і стаючи все більш залежними від тенденцій розвитку міжнародної економіки, свідченням чого стала недавня фінансово-економічна криза. На перший погляд, ефективним і раціональним механізмом виходу з цієї ситуації міг би стати протекціонізм, але тісний зв'язок більшості країн другого ешелону з провідними міжнародними фінансовими і торговими інституціями значно ускладнюють можливість використання політики національного заступництва.

В умовах сьогодення важливою необхідністю впливає захист власного товаровиробника. Україна займає значну позицію у світових рейтингах країни-імпортера ресурсів, країни-транзитера, але не країни виробника продукції. Безумовно це не є поганою рисою, але при таких чудових ресурсних можливостях і багатих на технологію власного виробництва продукції світового рівня, Україна мала би займати передові місця в рейтингу країн-експортера власної продукції.

Від України зараз вимагають максимальної відкритості свого ринку для іноземного капіталу – інакше інвестори в країну не підуть. І про це нібито свідчить весь світовий досвід. Однак не все так просто. По-перше, Україна в будь-якому випадку має ряд об'єктивних умов, що визначають її привабливість для іноземного капіталу. Потенційно великий ринок, багаті запаси природних ресурсів, досить кваліфікована і дешева робоча

сила, значний науково-технічний потенціал можуть зіграти позитивну роль в залученні іноземних інвестицій в Україну. Звичайно, необхідно і проведення ефективної та послідовної політики в частині прийняття необхідних заходів, спрямованих на вдосконалення інвестиційного клімату в країні, а також визначення найважливіших цілей і завдань економічного розвитку, що вирішуються на основі залучення іноземних інвестицій. По-друге, саме світовий досвід показує, що розвинені країни, які зараз є прихильниками лібералізації світових ринків, в певні періоди свого розвитку діяли на умовах жорсткого протекціонізму. А деякі з них і досі практикують жорсткі заходи щодо захисту свого виробництва в певних галузях економіки.

Ретроспективний аналіз показує, що еталонні для лібералів США, Великобританія, а на більш пізньому етапі – Японія, Німеччина, Фінляндія, Південна Корея, Тайвань та інші нині процвітаючі держави не використовували політику фритредерства і вільних інвестицій до тих пір, поки вони не перейшли певний рубіж економічного розвитку [1].

Наприклад, в європейських країнах, після 1950-х років, коли вони зіткнулися з потоками американських, а згодом і японських інвестицій, використовувалося безліч механізмів, які гарантували, що національні інтереси не будуть обмежені. Формальні механізми включали валютний контроль та обмеження іноземних інвестицій у найважливіших секторах економіки, в першу чергу це оборонна галузь і сфера культури. На неформальному рівні для контролю іноземних інвестицій використовували механізми типу преференцій держпідприємствам, заборони на «перехоплення влади» і «добровільних обмежень» транснаціональних корпорацій. Крім того, у Великобританії, наприклад, починаючи з 70-х років минулого століття було укладено безліч приватних угод, що стосувалися в основному витіснення японських та інших азійських компаній, пов'язаних з автомобільним виробництвом та електронікою. Зараз і в європейських країнах, і в Японії ефективні протекціоністські заходи застосовуються у формі різноманітних технологічних та екологічних стандартів і обмежень. Серед них, зокрема, слід відмітити –

збереження лівостороннього руху в Японії і Великобританії, знижений стандарт електронапруги в США, особлива система заходів у Великобританії і США та ін. [2].

Якщо переглянути історію, то в США, ще з часів завоювання незалежності і практично до середини ХХ століття, коли країна стала найбільшою світовою економічною державою, діяло багато федеральних і місцевих нормативних актів, що обмежували залучення іноземного капіталу. Так, з перших днів незалежності уряди багатьох штатів блокували або забороняли спрямовувати іноземні інвестиції в землю, в банківський сектор, в енергетику, у традиційні ЗМІ, в також в радіо і телебачення.

Що ж стосується іноземних інвестицій у гірничодобувну промисловість, то до них ставлення влади ніколи не було однозначно позитивним. Так, федеральні закони останньої третини ХІХ століття віддавали права на видобуток корисних копалин лише громадянам і компаніям США [5, с. 15].

Так, приклад в Японії, яка в найкоротші терміни перетворилася на світову економічну державу, влада з самого початку надзвичайно жорстко контролювала всі вкладення іноземного капіталу в країні. Одночасно японські компанії на величезні суми закупували іноземні патенти і ліцензії – для оновлення й розвитку своєї виробничої експортної бази. І до теперішнього часу розміри прямих іноземних інвестицій в Японії відносно невеликі, а вимоги іноземних держав (зокрема, США) усунути формальні і неформальні обмеження для діяльності їхніх компаній на внутрішньому ринку Японії залишаються безрезультатними.

Певний час, також багато говорили про економічне диво – як результат граничної лібералізації зовнішньої торгівлі та свободи для іноземних вкладень – Республіку Корея. Однак при цьому упускається обставина, що «вільні» іноземні інвестиції жорстко направлялися – формальними і неформальними методами – на досягнення цілей, чітко задовольняючи національні інтереси: зростання зайнятості, поліпшення платіжного балансу, обмеження імпорту і нарощування експорту готової продукції, різке підвищення ефективності

виробництва, приплив нових технологій, і на цій основі – радикальне оновлення структури промисловості. Приймалися також заходи з протидії впливу транснаціональних корпорацій на обмеження конкуренції на внутрішньому ринку. У результаті вже після певного періоду досить жорсткого державного регулювання, економіка Південної Кореї стала високо конкурентною на світовому ринку, що дозволило їй закономірно перейти на сторону прихильників максимального фритредерства.

На сьогоднішній день, проблема протекціонізму загострилася в багатьох країнах, так з приходом до влади у США нової адміністрації на чолі з президентом Дональдом Трампом, який заявив про необхідність зменшити торговельний дефіцит країни, США вже вийшли з Транстихоокеанського партнерства (ТТП).

Відповідно міністри фінансів країн «Великої двадцятки» на щорічній зустрічі, вже не змогли домовитися про захист вільної торгівлі і боротьби з протекціонізмом після того, як США відмовилися підписувати документ. У комюніке, опублікованому за підсумками зустрічі в німецькому місті Баден-Баден, не було слів про те, що країни беруть на себе зобов'язання щодо боротьби з протекціонізмом, хоча ще в минулому році представники G20 обіцяли «протистояти всім формам протекціонізму».

З метою захисту національних інтересів у сучасних умовах глобалізації світової економіки будь-яка держава активно регулює зовнішньоекономічні зв'язки основними методами – митно-тарифними та нетарифними інструментами регулювання зовнішньої торгівлі.

Необхідність у застосуванні митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності проявляється в тому, що стан економіки прямо залежить від ефективності використання даних методів.

Удосконалення митно-тарифного захисту має полягати, з одного боку, в оптимізації ставок митного тарифу, а з другого – в розширенні використання інших елементів митного тарифу (тарифна номенклатура товарів, надання пільг та преференцій за ознакою походження товару тощо) із захисною метою.

Конкретні заходи у цьому напрямі мають включати:

1) впровадження селективно-уніфікованого підходу до встановлення ставок митного тарифу, згідно з яким захисна функція покладається на ставки мит на імпортовану продукцію, аналоги якої виробляють конкурентоспроможні та перспективні галузі національної економіки. Для таких товарів встановлюють максимально високі (звісно, в рамках зв'язаного рівня) ставки ввізного мита, тоді як для решти товарів має бути встановлений низький рівень митно-тарифного захисту, що сприятиме насиченню внутрішнього ринку імпортними товарами, виробництво яких в Україні є неефективним чи взагалі неможливим. При цьому низькі ставки мита на імпорт мають бути максимально уніфіковані, що досягається за допомогою зменшення кількості тарифних коридорів для певної кількості тарифних ліній, тоді як для тих товарів, які користуються підвищеним рівнем митно-тарифного захисту, ставки імпортного мита мають бути диференційовані відповідно до економічної доцільності захисту тих чи інших конкретних товарних позицій чи підпозицій;

2) розширення застосування принципу тарифної ескалації шляхом зниження ставок мита на сировинні товари, комплектуючі деталі, які не виробляються в Україні, на особливо важливі для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників види технологічного обладнання. При цьому мають бути підвищені в межах зв'язаного рівня ставки імпортного мита на готові вироби з урахуванням можливостей заміщення імпорту та з метою оптимального завантаження вітчизняних виробничих потужностей;

3) підвищення гнучкості та адресності митного тарифу шляхом використання національної компоненти товарної номенклатури на рівні дев'ятого та десятого знаків УКТ ЗЕД для відокремлення нових товарних підкатегорій для ідентифікації найбільш чутливих до імпорту товарів;

4) більш активне використання сезонних і тимчасових ставок мита з метою врегулювання тимчасових змін у рівні насиченості внутрішнього ринку сезонними товарами та оптимізації завантаження вітчизняних підприємств

(особливо це стосується підприємств, які переробляють сільськогосподарську продукцію);

5) упорядкування діючої системи тарифних преференцій та пільг для підвищення ефективності регулюючої функції митного тарифу з урахуванням рівня розвитку країни (чи групи країн), яка користується преференціями, критичності імпорту основних товарів з даної країни для вітчизняної економіки, характеру двосторонніх економічних та політичних зв'язків тощо.

Заходи нетарифного протекціонізму мають ґрунтуватися на наданні переваги сучасним захисним засобам – технічним бар'єрам, антидемпінговим, антисубсидійним, попереджувальним заходам тощо. Такі заходи повинні спрямовуватися на захист внутрішнього ринку від недобросовісного та недоброякісного імпорту, для чого доцільно зробити такі кроки:

1) прискорити роботу з переходу до використання міжнародних стандартів як основи для розроблення національних технічних регламентів;

2) регулярно уточнювати з використанням останніх наукових розробок максимально допустимі рівні залишків забруднюючих речовин, ветеринарних препаратів, пестицидів, інсектицидів, мінеральних добрив у харчових продуктах і своєчасно повідомляти про ці зміни інші країни, які є постачальниками відповідної продукції на український ринок;

3) актуалізувати перелік імпортової продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації в Україні відповідно до національних технічних регламентів або обов'язкова сертифікація якої передбачена діючим законодавством;

4) внести зміни до законів України «Про застосування спеціальних заходів відносно імпорту в Україну», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» щодо спрощення процедури ініціювання відповідних розслідувань, зокрема в частині надання можливості Міжвідомчій комісії з міжнародної торгівлі виступати ініціатором подібних розслідувань за поданням вітчизняних товаровиробників чи їх об'єднань, які зазнали або можуть зазнати збитків від недобросовісного імпорту. Подібні

зміни підвищать оперативність започаткування антидемпінгових та інших подібних розслідувань, які вже самі по собі є досить дійовим захисним заходом – їхня ініціація часто змушує порушників справедливої конкуренції змінити тактику поведінки на ринку та відмовитися від демпінгу або субсидування експортної продукції;

5) активізувати застосування тимчасових адресних захисних і запобіжних заходів з метою захисту внутрішнього ринку від зниження цін через демпінговий або субсидований імпорт. Для цього доцільно:

- здійснювати інформаційні заходи щодо повідомлення вітчизняних товаровиробників про можливості таких форм захисту;

- запровадити постійний моніторинг цін на внутрішньому ринку з метою якнайскорішого виявлення фактів демпінгу або непередбачуваного угодами СОТ субсидування;

- забезпечити професійну підготовку фахівців у галузі економіки та права, спеціалізацією яких має стати захист вітчизняних товаровиробників та внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції;

- проводити антидемпінгові, антисубсидійні та попереджувальні розслідування у відповідності з правилами Антидемпінгового кодексу СОТ, що унеможливить оскарження результатів таких розслідувань імпортерами, обвинуваченими у порушенні чесної конкуренції.

Світовий досвід свідчить про те, що протекціоністську політику застосовують більшою чи меншою мірою практично всі країни світу. Проблема полягає лише у конкретному наповненні змістом політики протекціонізму та у формуванні комплексу захисних заходів з метою впровадження такої політики. Проведений аналіз зарубіжного досвіду з питань практичного впровадження протекціонізму показав, що така політика є ефективною переважно у короткостроковому періоді. У більш довготривалій перспективі починають виявлятися негативні наслідки протекціонізму, пов'язані з консервацією неефективної структури виробництва, зростанням виробничих витрат і відповідно ціни готової продукції та, як наслідок, зменшенням реальних

доходів населення. Тому, як було доведено в рамках даного дослідження, ефективним може стати раціональне поєднання лібералізаційних і протекціоністських заходів у зовнішньоторговельній політиці України. Причому протекціоністська політика має характеризуватися селективністю, обмеженим терміном впровадження, взаємоузгодженістю з іншими напрямками державної економічної політики та базуватися на вимогах угод ГАТТ/СОТ.

Заходи протекціоністської політики мають здійснюватися за двома стратегічними напрямками:

- 1) сприяння розвитку зовнішньої торгівлі через зростання експорту, вибіркоче обмеження імпорту та раціоналізацію їхньої географічної і товарної структури;
- 2) стимулювання розвитку національної економіки, передусім її реального сектору.

В основі комплексу протекціоністських заходів мають бути покладені такі положення:

- 1) захисні заходи мають бути спрямовані на підтримку тих галузей, які можуть забезпечити конкурентоспроможність національної економіки на міжнародному рівні;
- 2) протекціоністська політика має забезпечувати достатній рівень захисту внутрішнього ринку з дотриманням балансу щодо задоволення внутрішнього попиту та дотримання економічної безпеки (продовольчої, технологічної, екологічної тощо);
- 3) у процесі здійснення захисних заходів має бути досягнута рівновага між заохоченням державою пріоритетних форм і напрямів економічної діяльності та державним контролем за діяльністю суб'єктів господарювання у зовнішньоторговельній сфері.

Крім суто зовнішньоторговельних механізмів захисту внутрішнього ринку слід звернути увагу на низку загальноекономічних заходів. Зокрема, обов'язковою умовою ефективного функціонування внутрішнього ринку в умовах відкритої економіки є відновлення його місткості за рахунок

підвищення платоспроможного попиту населення та покращення фінансового стану підприємств реального сектору національної економіки і формування прозорого та ефективного конкурентного середовища шляхом обмеження тарифів на послуги природних монополій та полегшення доступу споживачів до послуг, що надають такі монополії.

Зовнішньоторговельна політика нашої держави має будуватися на основі оптимального співвідношення лібералізаційних та протекціоністських тенденцій. І якщо рівень лібералізації зовнішньої торгівлі визначається зобов'язаннями, взятими Україною при вступі до СОТ, то впровадження протекціоністських заходів потребує розробки дійового та системного механізму, основою якого має стати національна концепція реалізації принципів протекціонізму.

Перш за все слід усвідомити, що політика протекціонізму не є абсолютною перешкодою на шляху до інтеграції у глобальну торговельну систему. Помірковане застосування протекціоністських заходів, які полягатимуть у захисті окремих галузей національної економіки від конкуренції закордонних і внутрішніх виробників, сприятиме відновленню діяльності існуючих підприємств, що опинилися у не вигідному становищі після зниження торговельних бар'єрів; стимулюватиме приплив іноземних інвестицій до пріоритетних галузей внаслідок бажання іноземних інвесторів не втратити вітчизняний внутрішній ринок; ініціюватиме створення нових підприємств у цих галузях, що може поліпшити структуру національної економіки та, зокрема, зовнішньої торгівлі, а також може мати позитивні соціальні наслідки тощо.

Водночас не можна забувати про можливі негативні наслідки протекціоністської політики у вигляді консервації неефективного рівня продуктивності виробництва; негативного впливу на загальне економічне зростання та конкурентоспроможність національної економіки; розширення корупційних можливостей при наданні різноманітних пільг і преференцій; викривлення конкурентної ситуації на внутрішньому ринку, що призведе до

подорожчання товарів і в кінцевому результаті до погіршення добробуту населення.

Отже, при розробці системи захисних заходів також обов'язково потрібно враховувати сучасні тенденції розвитку світового господарства: глобалізацію світового розвитку; лібералізацію міжнародної торгівлі; інформатизацію та транснаціоналізацію виробництва; посилення конкуренції на світових ринках; зростання технологічної спрямованості експорту; соціалізацію та екологізацію економічного розвитку; активізацію інтеграційних процесів тощо.

Література

1. Зыкин Д. Главная тайна либералов: в мире нет успешного либерализма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.km.ru/economics/2015/06/12/istoriya-khkh-veka/760048-glavnaya-taina-liberalov-v-mire-net-speshnogo-liberalizma>.

2. Зыкин Д. Протекционизм по-японски: уроки для России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.km.ru/economics/2015/04/13/mirovaya-promyshlennost/757404-protoktsionizm-po-yaponski-uroki-dlya-rossii>

3. Кондратьев В. Глобальный рынок машиностроения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/rus/ekob/globalnyj_rynok_mashinostrojenija_2013-10-24.htm.

4. Протекционизм по-китайски: какие механизмы перенять? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chinapro.ru/rubrics/20/5175/print>.

5. Сулейманов М.Д. Протекционизм или фритредерство – выбор зависит от конкретной ситуации // Российское предпринимательство, 2012, № 24 (222), с.13-20.